

OVER ENKELE PROBLEMEN VAN DE VERZORGINGSSTAAT IN HET LICHT VAN DE KLASSIEKE SOCIOLOGIE

M. ter Borg

1.

Dat de *staat* de zorg voor het welzijn van zijn onderdanen op zich neemt, is historisch gezien iets unieks. Toch wordt het meer en meer als iets vanzelfsprekends ervaren. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de verontwaardiging die men kan beluisteren als mensen ontdekken dat er ergens onrecht bestaat waaraan de staat niets doet of uit het gemak waarmee men de staat opzadelt met steeds nieuwe zorgverplichtingen.

In vrijwel alle samenlevingen wordt het welzijn verzorgd door *andere instituties* dan de staat: de familie; de clan; de kerk; de buurt; de feodale gemeenschap. Deze zorgen in principe voor de zieken, de bejaarden en de armen en ze verschaffen werk.

Dat deze instituties in de andere Europese samenleving meer en meer hun verzorgingsfuncties aan de staat hebben verloren, is ongetwijfeld in vele opzichten gunstig geweest. Dankzij de staat werd de verzorging eerlijker verdeeld, zonder aanzien des persoons en zonder dat men bijvoorbeeld in ruil voor hulp een bepaald geloof moest aanhangen. De hulp werd van een gunst een recht. De zekerheid, dat men inderdaad verzorgd zou worden nam toe. De verzorging breidde zich uit en het peil van de verzorging steeg. In grote lijnen mag men de komst van de verzorgingsstaat dan ook als een zegen beschouwen.

Hij heeft echter ook een aantal onmiskenbare nadelen. Het staatsapparaat raakt overbelast. De zorg voor het welzijn wordt steeds meer geprofessionaliseerd en gebureaucratiseerd (1). Hierdoor wordt de zorg voor ons welzijn steeds meer een zaak van anonieme functionarissen en steeds minder een zaak waarvoor de mensen zelf een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid dragen. De mensen gaan het steeds vanzelfsprekender vinden dat de staat in alles voor hen zorgt (2). Hun afhankelijkheid van de staat neemt daardoor gigantische vormen aan. De verzorgingsstaat heeft de mensen weliswaar bevrijd van de verplichting om voor elkaar te zorgen, maar de prijs is hoog: bevoogding door anonieme bureaucraten als de nood aan de man komt.

Dit is op zichzelf al problematisch. Het wordt nog veel erger als die geheimzinnige machine, waar je belastinggeld instopt en welzijn uit terugkrijgt, ineens stopt. Dan blijkt de verzorgingsstaat ineens vrijwel zonder alternatief te zijn. Veel instituties, die vroeger de verzorging gedeeltelijk op zich namen, zoals de familie en de buurtgemeenschap, blijken deze functie te hebben, als ze überhaupt nog bestaan. De verzorging door kerkelijke organen is zo zeer afhankelijk geworden van *sponsoring door de staat*, dat ze voor die van de staat geen alternatief kan

vormen. Bovendien heeft er een mentaliteitsverandering plaatsgevonden: men vindt het niet langer vanzelfsprekend dat men zelf, direct of via buurt of familie de naaste helpt, waar men eraan gewend is geraakt, dat de staat deze taak op zich neemt.

Daarom wordt het terugschroeven van het nivo van verzorging door de staat, zoals nu gebeurt, ervaren als pure afbraak. Er is vrijwel niets, dat in plaats van de staat deze verzorgingsfunctie kan vervullen.

Wanneer deze analyse juist is, dan is de huidige crisis van de *verzorgingsstaat* voor een belangrijk deel een crisis van de *verzorgingsmaatschappij*.

Onder verzorgingsmaatschappij versta ik in dit artikel een samenleving, waarin de zorg voor het welzijn 1) optimaal is en 2) gespreid is over meer instituties dan alleen de staat. Aan de vraag of de verzorging in onze samenleving optimaal is, ga ik voorbij. Wat ik wil betogen is dat we, nu een meerderheid vindt dat ten gevolge van de economische crisis op de verzorging door de staat bezuinigd moet worden, gekonfronteerd worden met het feit dat een evenwichtige spreiding van de verzorgingsfunctie eigenlijk ontbreekt.

2.

Bovenstaande analyse is geënt op het werk van enkele klassieke sociologen. Wanneer onze geïndustrialiseerde wereld in een crisis geraakt, is het altijd zinnig om te rade te gaan bij een aantal van hen. Zij hebben aan de wieg van deze samenleving gestaan en hun werk is geïnspireerd door de problemen, waarmee deze in het begin worstelde. Een aantal van deze problemen was van voorbijgaande aard, en voor ons niet interessant. Maar enkele ervan zitten in de industriële samenleving ingebakken. Hier zijn de klassieken wel degelijk relevant: zij beschreven hoe deze problemen ingebakken worden. Zij analyseerden de problemen op een moment dat ze nog niet verhuuld werden door de macht der gewoonte en tot cliché geworden mooipraterij. Daarbij waren zij nog werkelijk in staat de industriële maatschappij te zien in het licht van wat er daarvoor was. Dit alles maakt deze sociologen klassiek.

Hoewel hun aktualiteit dus groot is, ligt deze niet in het vlak van de onmiddellijke konkrete oplossingen. Daarvoor hebben zij te lang geleden geleefd in deze zich razendsnel veranderde maatschappij. Zij leveren ons globale kennis over de mogelijkheden en onmogelijkheden van onze samenleving. Het is deze kennis, die we nodig hebben als we ons willen bezinnen op de koers, die we zouden moeten gaan. Een dergelijke bezinning is noodzakelijk, als we niet willen blijven steken in *ad hoc* beleid.

Met het oog hierop wil ik in dit artikel laten zien hoe uiteenlopende sociologen van links en rechts – Marx, Tocqueville, Weber en Durkheim – dachten over de verhouding van de staat tot de andere instituties in de samenleving en tot de individuen, waar mogelijk toegespitst op de zorg voor het welzijn.

3.

Er bestaat bij deze klassieke sociologen op zijn minst ambivalentie over de te-
loorgang van de besloten, intieme, op wederzijdse hulpverlening gerichte ge-
meenschap. Ze was zoveel knusser dan de grootschalige, anonieme, geïndus-
trialiseerde maatschappij, die ervoor in de plaats kwam. Ze was veel warmer en
persoonlijker, maar ook veel bekrompener, en daardoor meestal ook veel onder-
drukkender.

Over de oorzaken van de neergang van deze besloten, meestal feodale gemeen-
schappen bestaat onder de klassieke sociologen vrij grote eenstemmigheid. Men
kan zeggen dat Marx in deze zin voor hen allen spreekt: 'Onder de moderne
volkeren, waar de feodale gemeenschap desintegreerde door toedoen van indus-
trie en handel, begint een nieuwe fase met de opkomst van de privé-eigendom
en het burgerlijk recht' (3). Kenmerkend voor deze overgang is dat de privileges
worden afgeschaft. Dit waren privileges 'die de individuen scheidden van de sa-
menleving als geheel, maar hen tevens verbonden met een kleine, besloten ge-
meenschap' (4). Door het afschaffen van deze privileges krijgen alle individuen
dus enerzijds in principe alle mogelijkheden die de maatschappij als geheel biedt,
maar zij verliezen de bescherming, de houvast en de vaak benauwende warmte
van de kleine gemeenschap. De individuen worden in de moderne samenleving
op zichzelf teruggeworpen. De mensen zijn verlost van veel plichten maar daar-
mee beroofd van veel diensten.

Marx ziet deze moderne individuen louter als egoïsten, die hun eigen belang
najagen. Gemeenschappelijke belangen kennen zij in theorie niet. Er is strijd
tussen tegengestelde belangen. 'Echter, de *praktische* strijd van deze bijzondere
belangen, die in *werkelijkheid* altijd in konflikt zijn met de gemeenschap en met
de zogenaamde gemeenschapsbelangen, maakt praktische interventie en controle
door middel van het zogenaamde 'algemene' belang in de vorm van de staat
noodzakelijk' (5). De heersende klasse, met name de bourgeoisie, heeft volgens
Marx één gemeenschappelijk belang: dat de konkurrentiestrijd goed geregeld
wordt en blijft bestaan. Het instrument dat zij hiervoor gebruikt is de staat.
Het spreekt voor zich dat wanneer de kapitalistische samenleving steeds ingewik-
kelder wordt, ook deze reguleringstaak ingewikkelder wordt. De staat zal uitdij-
en en steeds meer taken op zich gaan nemen. Ook scholing, amusement en ver-
zorgingstaken, die de arbeiders van hun revolutionaire aspiraties moeten afhou-
den, gaan dan tot de taken van de staat behoren. Langs deze weg trachten veel
hedendaagse Marxisten de verzorgingsstaat te verklaren (6). Hoeveel goeds de
verzorgingsstaat de arbeidende klasse ook gebracht moge hebben, uiteindelijk
blijft hij een onderdrukkingsmiddel. Want alles wat hij de mensen geeft, geeft
hij om hen af te houden van de ware, vrije samenleving. Na die revolutie zou de
staat volgens Marx dan ook afsterven. Bij Marx is de staat – ook in zijn verzor-
gingstaken – een afgeleide van de sociaal-ekonomische verhoudingen. Dit is het
voornaamste verschil tussen hem en zijn tijdgenoot Tocqueville. Deze, op het be-

houd van aristokratische waarden gerichte edelman meent dat de staat de macht in de eerste plaats uitoefent om wille van zichzelf. Men kan er over twisten of hij hiermee tegenover Marx staat of hem aanvult (7).

Hoe dit ook zij, Tocqueville meent dat de moderne, gecentraliseerde staat tot bloei is gekomen in een vele eeuwen omspannend proces van nivellering, dat ten koste ging van de adel en dus van het feodale systeem. Tocqueville ziet de feodaliteit als een stelsel, waarin de macht die van de top naar de basis gaat door een tussenmacht (i.c. de adel) wordt gefilterd. De bevelen die van boven komen worden door de tussenmachten zozeer omgevormd, dat ze zinnig worden voor de mensen aan de basis met hun bijzondere behoeften en verlangens. Algemene bevelen worden zo aangepast aan lokale omstandigheden. Het omgekeerde gebeurt ook. Wensen die aan de basis leven worden, vertaald in algemene termen, doorspeeld naar boven. Zo wordt het volk gevrijwaard van despotie, dat wil zeggen van machtsuitoefening die niet aan de wensen van het volk is aangepast. Vallen de tussenmachten weg, dan zal de centrale overheid een onbegrensde macht over haar onderdanen kunnen uitoefenen. Dit verdwijnen van de tussenmachten is zich volgens Tocqueville in de moderne tijd met toenemende snelheid aan het voltrekken. Over de afloop hiervan is hij zeer somber: 'Ik vraag mij af welke de trekken zijn waaronder de tyrannie weer een nieuwe gestalte zal aannemen. Ik zie dan voor me een ontelbare massa van in elk opzicht gelijke mensen, die heel egocentrisch bezig zijn met het rusteloos najagen van de onbeduidende, burgerlijke genoegens waar zij hun zinnen op hebben gezet (...) Boven al deze egocentrische individuen torent een enorm bevoogdend machtsapparaat als enige instantie, die hun welzijn garandeert en hen van de wieg tot het graf begeleidt. Het is alles omvattend, voorziet en regelt alles tot in details en wel met fluwelen handschoenen. Er zou een vergelijking te maken zijn met de verhouding ouders - kinderen, als het zijn doel zou zijn mensen tot mondigheid op te voeden. Het tegendeel is waar: het probeert de onderdanen hopeloos gefixeerd te houden in een staat van onmondigheid. Het stelt het op prijs, dat zij een aangenaam leven hebben, als hun verlangens en gedachten zich maar niet richten op iets anders dan hun welbezorgd bestaan' (8). Tocqueville voorziet in deze kwaadsappige schets uit 1840 (!) dat de centrale overheid in de toekomst zelfs de zorg voor het welzijn zal gebruiken om macht uit te oefenen over zijn onderdanen. Een opmerkelijke parallel met Marx. Als voornaamste remedie tegen een dergelijke despotie ziet Tocqueville de vorming van allerlei samenwerkingsverbanden tussen de mensen, die hun leden tegen de despotie zouden kunnen beschermen. Het verschil met de oude feodale gemeenschapsverbanden zou zijn, dat nu de leiding wisselend zou kunnen zijn, en vaak democratisch gekozen zou kunnen worden. 'Als niet iedere burger leert om zich met zijn medeburgers te verbinden om zijn vrijheid te verdedigen, naarmate hijzelf als individu zwakker wordt en dus minder in staat dit in zijn eentje te doen, is het duidelijk dat de tyrannie samen met de gelijkheid zal toenemen' (9). Tocqueville denkt hierbij naast po-

litieke samenwerkingsverbanden aan wederzijdse hulpverlening op zeer uiteenlopende gebieden.

4.

De problematiek, zoals die hier verwoord is door twee klassieken uit het midden van de vorige eeuw, speelt ook een doorslaggevende rol bij twee sociologen, die tot de laatsten der klassieken gerekend worden: Weber en Durkheim. De oplossingen die zij ervoor aandragen, lopen even sterk uiteen als hun sociologieën. Weber hanteert een konfliktmodel en ziet de staat primair als een machtsapparaat dat de heerser in principe ten dienste staat om de natie zijn wil op te leggen. Durkheim hanteert een harmoniemodel en voor hem is de staat een institutie die moet helpen het samenleven van de mensen met en voor elkaar te optimaliseren.

Max Weber beschrijft hetzelfde proces als Marx en Tocqueville. Ook bij hem staat de tegenstelling tussen de besloten, traditionele gemeenschap en de groot-schalige, rationele en onpersoonlijke maatschappij centraal. Deze overgang beschrijft hij uit wéér een andere invalshoek, die van de rationalisering.

Eén van de produkten hiervan is de moderne bureaucratie, die op zijn beurt de rationalisering weer bevordert: 'Bureaucratie is *het* middel om 'gemeenschapshandelen' om te vormen tot rationeel geordend 'maatschappelijk handelen' (10). Door dit proces versterkt de bureaucratie zichzelf voortdurend. 'Wanneer hij volledig gevestigd is, is de bureaucratie één van de moeilijkst te vernietigen sociale structuren' (10). Weber tracht deze onontkoombare moloch op een andere manier te neutraliseren dan Tocqueville. Hij doet dit in de eerste plaats door te postueren dat hij een neutraal, waarde vrij instrument dient te zijn, dat ten dienste staat aan charismatische, op niet-rationele gronden door het volk gekozen leiders. Daarnaast moet de vrije markt-ekonomie blijven bestaan, want de kapitalistische ondernemer is, net als de charismatische leider, iemand die zich op grond van zijn bijzondere capaciteiten kan onttrekken aan de bureaucratie regels. Bovendien bezitten grote ondernemingen óók bureaucratieën, die in staat zijn tegen de staatsbureaucratie te concurreren en zo zijn macht te begrenzen (11). Dit impliceert dat een socialistische revolutie moet worden voorkomen. Eén van de middelen daartoe is het voeren van een goed sociaal beleid, zoals ook Bismarck deed. Sociaal beleid is voor Weber geen doel meer maar een middel om te komen tot een door hem gewenste toekomstige samenleving 'Niet hoe de mensen zich in de toekomst zullen *voelen*, maar hoe zij zullen *zijn* is de vraag die (...) in waarheid aan iedere ekonomische politiek ten grondslag ligt. Niet het welbevinden der mensen moeten wij daarbij stimuleren, maar die eigenschappen van hen, waarvan wij het gevoel hebben, dat ze menselijke grootheid en de adel van onze natuur vertegenwoordigen' (12). De funktie die de Marxisten aan de sociale politiek toedichten, het handhaven van het kapitalistische stelsel, is dus bij Weber heel duidelijk aanwezig. Alleen, het gaat hem daarbij

niet om materiële belangen, maar om een mens- en maatschappij-ideaal. Dit ideaal zullen de Marxisten als ideologie, dat wil zeggen als een mooi klinkende smoes om de ware – kapitalistische – bedoelingen te verhullen, ontmaskeren. En Tocqueville zou tegen deze oplossing ingebracht hebben, dat Weber de overheersing van de mensen door grootschalige, gecentraliseerde apparaten kennelijk heeft geaksepteerd, en de menselijke vrijheid voldoende gewaarborgd acht door een concurrentiestrijd aan de top en de mogelijkheid om de leider van de bureaukratie te kiezen.

Wanneer Weber denkt aan sociale zekerheid en sociale zorg dan heeft hij een verzorgingsstaat voor ogen, zoals wij die nu kennen, en veel minder een verzorgingsmaatschappij. De grootschaligheid als zodanig wordt kennelijk nauwelijks als oorzaak van onwelzijn opgevat.

Bij Webers tijdgenoot Durkheim ligt dit heel anders. Hij denkt verder in de lijn van de Franse traditie, en staat dan ook veel dichter bij Tocqueville. Daarbij heeft hij een duidelijk idee over de oorzaken van het gebrek aan welzijn van de moderne mens, dat hij *anomie* noemt. Anomie ontstaat als er geen grenzen worden gesteld aan de behoeften van de mensen. De behoeften zijn dan in principe oneindig en dus onbevredigbaar. Hierdoor gaan de mensen zich onbevredigd en gefrustreerd voelen. Ontevredenheid neemt toe. 'Om dit te veranderen is een morele macht noodzakelijk, wiens superioriteit wordt erkend en die uitroept: 'tot hier en niet verder' (13)'. Deze morele macht is in het proces van schaalvergroting steeds meer verdwenen. Het lijkt wel, of men er in de moderne samenleving alleen nog op uit is om zoveel mogelijk materiële behoeften te bevredigen. Dit geldt volgens Durkheim ook voor het socialisme. Welke instantie zou de menselijke behoeften kunnen inperken? Niet de staat: deze staat te ver van de mensen af om moreel overwicht te hebben. De konklusie kan niet anders zijn dan dat tussen staat en individu een nieuwe tussenlaag geschapen moet worden. Durkheim meent dat beroepsgroepen (korporaties, zoals hij ze noemt) hiervoor de geëigende instituties zouden kunnen zijn. Deze zouden de behoeften van de individuen kunnen beperken en een aantal van zijn noden op persoonlijke wijze kunnen lenigen (14). Hoewel deze oplossing erg lijkt op die van Tocqueville, zijn er aanzienlijke verschillen. Tocqueville wilde door middel van dit soort tussen-groeperingen de individuen beschermen tegen de despotie van de centrale regering. Dit staat bij Durkheim op het tweede plan. Het is hem er in de eerste plaats om te doen de individu te beschermen tegen een al te grote schijnvrijheid. Er is nog een verschil: Tocqueville is er nauwelijks op uit de individu te beschermen tegen de despotie van de kleine gemeenschap. Bij Durkheim ligt dit anders. Hij meent dat de kleine, vaak bekrompen gemeenschap de individuen af kan houden van de ontplooiingskansen die de moderne samenleving biedt. De staat moet hier het individu beschermen tegen de kleine gemeenschap (15). Zo tracht Durkheim een machtsevenwicht te creëren tussen staat en kleine gemeenschap met betrekking tot de individuen.

Konkluderend kunnen we stellen dat hier sprake is van twee modellen: het Weberiaanse en het Durkheimiaanse. In het eerste torent de *verzorgingsstaat* uit boven de individuen. Zijn macht wordt begrensd door andere instituties, die al even hoog boven de individuen uittoeren en door een charismatische leidersfiguur, die al even ver van de individuen afstaat. In het tweede model gaat het om een *verzorgingsmaatschappij*. De onpersoonlijke macht die de staat over de individuen uitoefent wordt gekompenseerd door de persoonlijke, kleinschalige groep, waarin de individuen zich thuisvoelen. De macht die deze uitoefent, wordt op zijn beurt door de staat gekompenseerd.

5.

Bezien we nu de huidige situatie in Nederland in het licht van deze beide modellen, dan moeten we vaststellen, dat het Weberiaanse model in tal van opzichten is verwerkelijk. We hebben een verzorgingsstaat waarvan de macht wordt begrensd door concurrerende grootschalige instituties. De regeringsleiders in westerse democratieën ontwikkelen zich steeds meer tot *superstar*. De politieke partijen verschillen vooral op het stuk van de concurrentie, die zij de staat willen laten aandoen door andere grootschalige instituties. Het beeld is bijna compleet. Alleen het hogere doel, dat Weber in zijn achterhoofd had, ontbreekt. Het lijkt soms wel of verzorging het enige doel geworden is. Hier heeft Tocqueville gelijk gekregen. Maar ook Durkheims kritiek op de moderne samenleving is hier van toepassing. De anomie, zoals Durkheim die zag, blijft toenemen, en een goede sociale wetgeving neemt deze niet weg. Integendeel, ze versterkt hem, omdat ze de oorzaak niet wegneemt, maar juist versterkt. Durkheims kritiek treft ook de concurrentiestrijd tussen de politici, waarvan Weber zo'n warm voorstander was. De concurrentiestrijd mag fel en spectaculair zijn: het is slechts een facade, waarachter stagnatie heerst, omdat de verschillende aktiviteiten elkaar opheffen (16). Wat ervan overblijft is slechts de vermoeidheid. Hij ziet dit als een gevolg van wat Weber zo sterk propageerde: een directe, emotioneel gekleurde band tussen kiezer en gekozene. De politici houden hierdoor, zo meent Durkheim, te veel rekening met de wensen van de kiezers, die niet op kennis van zaken gebaseerd zijn, en verliezen zo hun contact met de realiteit. Het gevolg is dat er niets meer gebeurt. Het staatsapparaat staat in feite niet meer in dienst van de kiezers, maar zijn overheersing wordt daardoor des te zwaarder gevoeld (17).

Zoals het anomieprobleem volgens Durkheim kan worden opgelost door intermediaire groepen, met name de korporaties, zo kan ook de stagnatie in het beleid dat. Wanneer er getrapte verkiezingen komen, waarbij de individuen de leiders van hun korporatie kiezen en de leiders van de korporaties de leiding van de staat kiezen, dan is het met het onoordeelkundig, irrationele en egoïstische kiezen gedaan (18).

Hier wrekt zich Durkheims te grote optimisme ten aanzien van de harmonie

in de samenleving in het algemeen en de intermediaire groeperingen in het bijzonder. Ook binnen kleinere of grotere korporaties bestaan belangentegenstellingen en machtsstrijd. Over de mate van rationaliteit en altruïsme bij verkiezingen binnen een dergelijke groepering behoeft men daarom zich geen illusies te maken. Nog minder is dit het geval bij de centrale regering, die uiteindelijk uit een dergelijke getrapte verkiezing te voorschijn zou komen.

Durkheim heeft het korporatieve systeem teveel gezien als een geneesmiddel voor alle kwalen van de verzorgingsstaat. Toch bezit zijn denken, ook in dezen, teveel waardevolle elementen, om het in zijn geheel te verwerpen. Op drie punten lijkt mij zijn denken nog altijd aktueel.

1. In Nederland zo zou men kunnen zeggen, heeft men enerzijds, officieel, het Weberiaanse model uitgewerkt. Daarnaast is, in principe betrekkelijk los van de staat, een min of meer officieel stelsel van korporaties ontstaan, waaraan bepaalde gemeenschapstaken werden gedelegeerd. Bovendien hebben allerlei belangen- en pressiegroepen langs officieuze kanalen grote invloed verworven op het overheidsbeleid. Deze invloed wordt lang niet altijd thematisch gecontroleerd en is niet in de grondwet verankerd. Durkheim is aktueel waar hij er voor pleit dat dit wél gebeurt. Het demokratiseren van korporaties en het formaliseren van hun macht en invloed in de staat zou een bijdrage kunnen zijn aan een grotere demokratisering. Wellicht dat de volksvertegenwoordiging zich dan weer meer zou kunnen bezighouden met het algemeen belang, in plaats van met het afwegen van deelbelangen. Het zou echter een direkt gekozen volksvertegenwoordiging niet kunnen vervangen.
2. Waar het Durkheim uiteindelijk om ging was: beleid en mensen dichter bij elkaar brengen. Hiermee sluit hij aan bij wat men op dit moment probeert. Het decentralisatiestreven, dat we de laatste 10 jaar gezien hebben, past heel duidelijk in het Durkheimiaanse model. Toch zou Durkheim er wel een kritische kanttekening bij hebben gemaakt. Hij wijst erop, dat de mensen zich in een tijd van grote horizontale mobiliteit minder identificeren met de streek waar zij wonen dan met het beroep dat zij uitoefenen. Dit is voor hem een reden om funktionele centralisatie te verkiezen boven geografische centralisatie. Met andere woorden, hij decentraliseert liever naar beroepsgroepen of korporaties dan naar provincies, regio's of gemeenten (19). Gegeven de enorme macht, en het enorme vermogen om mensen aan zich te binden, die beroeps-, belangen- en pressiegroepen in onze samenleving nu eenmaal toch al hebben, dient men dit argument in de beschouwingen te betrekken.
3. Het Durkheimiaanse model kan een aantal schijnbaar los van elkaar staande aanbevelingen op één noemer brengen. Sommige hiervan komen uit de confessionele hoek (20). Dit ligt nogal voor de hand, omdat de katholieke en calvinistische staatsfilosofieën met hun begrippen als 'subsidiariteit'

en 'soevereiniteit in eigen kring' (21) uit dezelfde traditie afkomstig zijn als het Durkheimiaanse model. Dit gaat, via Comte en Joseph de Maistre enerzijds en Montesquieu anderzijds terug op het middeleeuwse gedachtengoed dat ook de confessionele tradities bepaalt.

Ook buiten confessionele kring zijn er aanzetten. Het Nederlandse socialisme is momenteel vooral een staatsocialisme. Het propageert, zou men kunnen zeggen het Weberiaanse model minus de concurrentie die de staat hierin wordt aangedaan. Dit denken wordt nu in socialistische kring zelf aangevochten (22). Ook buiten de sfeer van de partijpolitiek vindt men ideeën, die passen binnen het Durkheimiaanse model. Als voorbeeld noem ik slechts het congregationale stelsel van De Swaan, dat erin voorziet dat betrekkelijk kleine groeperingen, de congregaties, zelf in hun welzijn gaan voorzien en hun deskundigen gaan aantrekken.

Waar het gaat om de analyse van de problemen van de verzorgingsstaat zijn de klassieke sociologen nog steeds actueel. Waar het erom gaat de verzorging weer over meerdere instituties te spreiden met als tweeledig doel het vergroten van het welzijn en het verminderen van de staatsmacht is Durkheim nog steeds actueel. Hij wijst wegen die leiden van de verzorgingsstaat naar de verzorgingsmaatschappij.

NOTEN

Met dank aan de leden van het seminar 'Verzorgingsstaat en Klassieke Sociologie' van het Sociologisch Instituut te Leiden en aan Marlies ter Borg en André Wierdsma voor kritiek op een eerdere versie.

- (1) Zie J.A.A. van Doorn, Overvraging van Beleid, in *Beleid en Maatschappij*, 1980-2, pp. 39-49 voor enkele gevolgen van deze overbelasting, en M. ter Borg, M. Henkemans en E.H. Klijn, *De Toekomst van de Verzorgingsstaat*, Groningen, 1980; Xenos en H. Achterhuis, *De Markt van Welzijn en Geluk*, Baarn, 1979; Ambo, voor enkele nadelen van verstatelijking en professionalisering van het welzijnswerk.
- (2) Zijdeveld heeft dit fraai geanalyseerd met behulp van het begrip *consumentisme* in H. Adriaansens en A.C. Zijdeveld, *Vrijwillig Initiatief en de Verzorgingsstaat*, hoofdstuk 4, Deventer, 1981; Van Loghem Slaterus.
- (3) Karl Marx, *Selected Writings in Sociology and Social Philosophy*, ed. by T.B. Bottomore and M. Rubel, Harmondsworth 1963; Pelican, p. 229.
- (4) o.c. 225.
- (5) o.c. 228.
- (6) Zie bijvoorbeeld Graham Room, *The Sociology of Welfare*, Oxford, 1979; Blackwell and Robertson, p. 42 e.v. Er is ook wel op gewezen dat Marx zelf ten aanzien van welzijnsinstellingen een zekere ambivalentie kende, zie bijvoorbeeld Ramesh Mishra, *Wat heet Welzijn ?*, Alphen aan de Rijn en Brussel, 1980; Samsom, p. 93.

- (7) Naar mijn mening beschrijft Tocqueville hetzelfde proces als Marx vanuit een ander gezichtspunt. Men zie A. de Tocqueville, *L'Ancien Régime et la Révolution*, ed., par., J.P. Mayer, Paris 1952: Gallimard.
- (8) Alexis de Tocqueville, *Democratie en Revolutie*, red. J.M.M. de Valk, Amsterdam, 1971: De Bussy, p. 216.
- (9) Zie A. de Tocqueville, *Democracy in Amerika*, ed. by P. Bradley, New York, 1945: Vintage, deel II, boek II, hoofdstuk V.
- (10) *From Max Weber*, ed. and transl. by H. Gerth and C. Wright Mills, London, 1952: Routledge & Kegan Paul, p. 288.
- (11) Zie David Beetham, *Max Weber and the Theory of Modern Politics*, London, 1974: Allen & Unwin.
- (12) Max Weber, *Gesammelte Politische Schriften*, Tübingen 1980, J.C.B. Mohr, p. 12 e.v.
- (13) Emile Durkheim, *Selected Writings*, ed. by Anthony Giddens, Cambridge, 1972: Cambridge University Press, p. 177.
- (14) o.c. 183 e.v.
- (15) o.c. 201 e.v.
- (16) E. Durkheim, *Professional Ethics and Civil Morals*, London, 1957, Routledge & Kegan Paul, p. 99.
- (17) *ibid.*
- (18) o.c. 96.
- (19) o.c. 102 e.v.
- (20) Zie bijvoorbeeld W. Albeda, Christendemocratie en de Ideologie van de Verzorgingsstaat, in *Beleid en Maatschappij*, 1982, 2, en C.A.J.M. Kortmann, *Elefantiasis, Beschouwingen over een Zieke Staat*, Rede, Deventer, 1981: Kluwer.
- (21) Zie W. Banning, *Hedendaagse Sociale Bewegingen*, Arnhem 1957, Van Loghum Slaterus.
- (22) Zie bijvoorbeeld Paul Kalma, *De Illusie van de 'Demokratische Staat'*, Deventer, 1982: Kluwer (verschijnt vermoedelijk deze zomer).